

tegen personen en straatschenderij. Beide delicten horen volgens ons dan bij de agressiedelicten te worden gerekend.

Zo gezien krijgen de statistieken van Berents een ietwat ander beeld, dat wonderlijk genoeg veel gelijkenis biedt met de criminaliteit te Antwerpen in de achttiende eeuw. Mischien ligt de demografische situatie van Utrecht in de vijftiende eeuw niet zo ver verwijderd van deze van Antwerpen in de achttiende eeuw (ca. 50.000 inwoners). Wijzelf hebben met een groot team afgestudeerden van het departement rechten van de universiteit Antwerpen (UIA) de criminaliteit te Antwerpen in de achttiende eeuw geanalyseerd (zie onze bijdrage op bladzijde 324 van dit tijdschrift).

Ook te Antwerpen behaalden de agressiedelicten de piek van de statistiek: 41% (in Utrecht in de veertiende-vijftiende eeuw: 37,3%) maar met de 18% delicten zonder omschrijving: geweldpleging tegen personen en straatschenderij, wordt het 55,3%. De vermogensdelicten halen te Utrecht 9% (maar met de vele speldelicten er bij 16%), te Antwerpen 37%. Wat dit verschil betreft merken wij op dat tussen de vijftiende en de achttiende eeuw het bezitsbegrip een ganse evolutie heeft doorgemaakt. De delicten tegen de overheid te Utrecht halen 21% (daarvan 9,8% politieke), te Antwerpen 17%. De delicten tegen de zeden halen te Utrecht 7% (als we ca. 7% speldelicten aftrekken), te Antwerpen 5%. Dat is een eerste alleszins verrassende gelijkenis.

Een tweede treffende gelijkenis vinden we in de straffen. De auteur heeft te Utrecht in de door hem bestudeerde periode vastgesteld dat de lijfstraffen (en vrijheidsstraffen) zeldzaam waren, terwijl verbanning en vermogensstraffen, meestal vergezeld van het verplicht vragen van vergiffenis, het meest voorkwamen. Afgezien van een toenemende opgang van de vrijheidsstraffen (dé nieuwigheid van de achttiende eeuw!) is dit de trend, die we te Antwerpen in de achttiende eeuw eveneens terugvinden.

De door de auteur behandelde periode – het 'herfsttij der middeleeuwen' – was een tijd, waarin de overheid zich nog maar pas ernstig begon te interesseren voor het handhaven van de orde en voor de bestrijding van de criminaliteit. Tot de tweede helft der vijftiende eeuw werd de criminaliteit op een weinig repressieve wijze bestreden. Vanaf de tweede helft der vijftiende eeuw tot ca. 1750 nam ingevolge de groei van de bevolking en de sociaal-economische ontwikkeling de criminaliteit toe, maar anderzijds zien we ook een strengere, spectaculaire repressie: wrede varianten van dood- en lijfstraffen poogden 'ten empele' de criminaliteit in te dijken. Het was de periode gereguleerd door de eerste Europese strafcodes (*Carolina*, 1532; edict van Villers-Cotterêts, 1539; de twee *Criminele Ordonnantien* van Filips II voor de Nederlanden, 1570) en beïnvloed door criminalisten als Farinacius, Damhoudere, Jousse en Carpzovius. Deze periode liep uit in de tweede helft van de achttiende eeuw op een opnieuw zachtere, Beccariaanse, meer humane benadering van de criminaliteit.

Op het gebied van de geschiedenis van de criminaliteit valt nog enorm veel te doen. daarom is een werk als dit van Berents zo belangrijk en verrijkend voor de vergelijkende geschiedenis van de criminaliteit.

L. Th. Maes

G. M. de Meyer, ed., *De stadsrekeningen van Deventer, IV, 1416-1424* (Teksten en documenten, XIII; Groningen: Tjeenk Willink, 1976, 597 blz., f 70, -, ISBN 90 01 857 16 7).

Mevrouw G. M. de Meyer vervolgt met prijzenswaardige regelmaat haar uitgave van de Deventer cameraarsrekeningen. Het derde deel was om druktechnische redenen een veel dunner boek geworden dan normaal, nu schenkt zij ons weer een kloek deel van de ver-

trouwde omvang. Wel is dit deel in offset uitgevoerd, omdat het dure drukprocédé van vroeger kennelijk te kostbaar zou worden. De gebruikte methode om in het handschrift voorkomende hoofdletters of voluit geschreven woorden, die doorgaans worden afgekort vetgedrukt weer te geven kon zo niet gehandhaafd worden. Dergelijke letters zijn nu onderstreept en deze methode is wel zo duidelijk. Het interessantst voor de politieke geschiedenis zijn uiteraard de uitgaven voor reizen en bodelonen. De periode 1416-1424 is in de Nederlandse geschiedenis niet de minst interessante, met op het eind het uitbreken van het Utrechts schisma tussen Rudolf van Diepholt en Zweder van Culemborg en vanaf 1418 de strijd tussen Jacoba van Beieren en haar oom Jan Zonder Genade.

In een zeer korte inleiding schetst mevrouw De Meyer het historische kader waarin de gebeurtenissen moeten worden geplaatst. Gaat men vervolgens de rekeningen zelf bestuderen, dan valt het op, dat het Deventer stadsbestuur inderdaad wel geïnteresseerd was in 'onses Postulaets zaken', maar dat lokale affaires veel meer beslag legden op de aandacht der magistraten, terwijl de strijd in Holland helemaal buiten hun gezichtskring viel. Over een 'schelinge' met de hertog van Gelre werden in 1417 en 1418 onnoemelijk veel beraadslagingen gehouden en in 1417 ging zelfs een stedelijk afgezant naar het concilie van Constanz, die eerst bij Nicolaas Bontzlow, de kanselier van koning Sigismund in Groningen, 'bedebrieven' gehaald had. Groningen lag in deze jaren namelijk overhoop met Sigismund, die de stad rechtstreeks onder zijn gezag wilde plaatsen. Steeds valt weer op, hoeveel de magistraten voor hun stad over hadden, hoe vaak was Coenraet ten Dune, strate-meester, niet op weg ten behoeve van de stad. In het jaar 1418 maakte hij minstens twaalfmaal een meerdaagse tocht, doorgaans voor een of andere bespreking, die dan echter lokale Gelderse of Overijsselse zaken betrof. Veel reizen waren verder nodig in verband met Deventers hanzelidmaatschap, maar veel verder ging de blik van de vroege vaders toch niet. Zoals men weet houdt mevrouw De Meyer het zakelijk commentaar bewust zeer sober. In cijfernoten staat slechts af en toe een korte verwijzing naar de regesten der bisschoppen van Utrecht van S. Muller Fzn. of naar Dumber, *Het kerkelijk en wereldlijk Deventer* en dergelijke werken. Als men die werken niet direct bij de hand heeft, heeft men weinig aan een dergelijke verwijzing en ook verder maakt zij het haar lezers niet gemakkelijk. Het register is streng logisch en wetenschappelijk opgezet, functies van personen worden slechts genoemd als die ook werkelijk in de tekst der rekening genoemd worden en zo blijft de gebruiker veel bladeren. Mevrouw De Meyer beseft evenwel dat men de rekeningen tekort doet, als men ze alleen maar occasioneel gebruikt. Men zou zich meer moeten gaan verdiepen in het hele financiële beheer van de stad Deventer en daarbij zijn de kleine rekeningen van gruitmeesters, timmerlieden en weidegraven interessant, die als 'particulen' te beschouwen zijn van posten in de grote rekening. De zaken klopten wel eens niet. De weidegraven, die een retributie vroegen van allen, die een koe op de stadsweide lieten grazen, plachten het verschil tussen hun inkomsten en uitgaven als één som in de stadskas te storten. Kwamen zij tekort, dan werd hun vordering uitbetaald. In 1423 hebben zij echter eerst inkomsten gestort en vervolgens hun uitgaven, die veel hoger waren gedeclareerd. Mijns inziens klopt hun optelling niet, maar zij hebben wel hun te hoge uitkomst uitbetaald gekregen; hoe komt dat? Onhandigheid, kwade trouw of missen we toch nog te veel gegevens om een goed inzicht in het financieel beheer van de stad te krijgen? Burgers die schulden aan de stad hadden, die ze nog niet konden voldoen, mochten ook een pand geven. Werd hun schuld niet aangezuiverd, dan werden deze panden verkocht, maar ondertussen zaten de cameraars wel als de baas van een lommerd, met een hoeveelheid gebruiksgoederen, die ze aan het eind van het jaar netjes in een pandboek

noteerden. Ook dit weer een bewijs van het kleinsteedse karakter dat de stad Deventer nog in de vijftiende eeuw vertoonde.

H. P. H. Jansen

E. P. de Booy, *De Weldaet der scholen. Het plattelandsonderwijs in de provincie Utrecht van 1580 tot het begin der 19e eeuw* (dissertatie rijksuniversiteit Utrecht, Stichtse Historische Reeks; Haarlem: J. H. Gottmer, 1977, xxiv + 374 blz., f 70,-).

Het is een verheugende zaak dat met een boek als dit eindelijk bronnenonderzoek over de geschiedenis van het onderwijs in ons land op gang komt. De historische pedagogiek heeft in Nederland een duidelijke achterstand bij het buitenland, vooral bij Duitsland, Engeland en de Verenigde Staten en niet te vergeten België. Deze achterstand heeft vooral betrekking op het feit dat de op dit gebied wel ter beschikking staande studies doorgaans op literatuuronderzoek berusten, waardoor het gevaar optreedt van het elkaar naschrijven. Ook worden op deze manier meer globale beelden geschetst dan dat recht wordt gedaan aan regionale verschillen, die bij bronnenonderzoek wel eens zó groot zouden kunnen blijken dat het globale beeld daarmee geloochenstraf zou worden.

Uiteraard ligt het meer in de lijn van historici dan van pedagogen archieven in te duiken en daarom is het bijzonder toe te juichen dat de afdeling sociaal-economische geschiedenis van de Rijksuniversiteit te Utrecht onder leiding van Th. van Tijn de laatste jaren aandacht aan deze lacune is gaan besteden. Aldaar studerende en afgestudeerde trokken de archieven in van rijk, gemeenten, kerkelijke instanties en wat dies meer zij en het afgelopen jaar mocht daar dan zelfs al een dissertatie uit voortkomen, met de hierboven genoemde titel.

Om maar eens eerst met het uiterlijk van het boek te beginnen: het werk van mevrouw De Booy ziet er schitterend uit, stevig gebonden, wat ook wel mag voor zo'n lijvig boek van ruim 400 pagina's, gedrukt op glanspapier, waardoor de meer dan twintig illustraties en kaarten mooi uitkomen. Het biedt meer dan honderd pagina's bijlagen, waardoor de lezer, als hij dat wil, ruimschoots bij het bronnenonderzoek betrokken wordt. Wil hij zich minder kritisch opstellen en liever, vertrouwend op de schrijfter, een snel overzicht krijgen, dan is de indeling van het boek en de gedetailleerde inhoudsopgave hem hierbij zeer behulpzaam.

De stof is verdeeld in twee delen, het eerste over de provincie als geheel, het tweede over elf afzonderlijk behandelde dorpen. Daarmee vormt deel II eigenlijk een controle-mogelijkheid op deel I. Alle in het eerste deel aan de orde gekomen zaken, als de verhouding tussen hervormden en katholieken, de inhoud van het onderwijs, de leeromstandigheden, de maatschappelijke positie van de schoolmeesters, de resultaten van het onderwijs, om maar een deel van de zeer veel behandelde aspecten te noemen, komen in het tweede deel gedetailleerd terug, per gemeente. Men kan zeggen dat het boek op een soort drieslag-principe is opgebouwd, waarbij het tweede deel het eerste controleert en de na het tweede deel volgende honderd pagina's bijlagen weer controle uitoefenen op het tweede deel. Of om het anders te zeggen, na een meer globale analyse wordt men geconfronteerd met een steeds verfijnder en specifiekere graad van onderzoek.

Deze opzet heeft een groot stylistisch voordeel: er ontstond, vooral wat betreft het eerste deel, een prettig leesbare en beslist boeiende tekst, die niet voortdurend onderbroken hoefde te worden door cijfers, tabellen en opsommingen. En dit, zoals uit het voorafgaande al blijkt, bepaald niet door gebrek aan verantwoording, want er is, zonder overdrijving,